

УДК 330.131.5:334.012.64

**МЕТОДИЧНИЙ ПІДХІД ДО ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ
ФУНКЦІОНУВАННЯ МАЛОГО І СЕРЕДНЬОГО
ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНИ**

DOI 10.30838/ P.ES.2224. 050718.69.71

Кизим М. О., д.е.н.**Чечетова-Терашвілі Т. М., к.е.н.**

Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України, м. Харків

Важливість малого і середнього підприємництва (МСП) для соціально-економічного розвитку країн вказує на необхідність оцінки як динаміки його розвитку, так і ефективності функціонування. Метою статті є розробка методичних рекомендацій щодо оцінки ефективності функціонування МСП в економіці України на основі розробки інтегрального показника, що дозволить виявити найбільш впливові види економічної діяльності та розробити дієві рекомендації щодо вибору пріоритетних напрямів стимулювання розвитку МСП. Запропоновано методичний підхід до оцінки ефективності функціонування МСП, що передбачає комплексну оцінку та аналіз показників рентабельності активів підприємств, їх ліквідності, фінансової незалежності та оборотності обігових коштів підприємств МСП. На основі розробленого підходу здійснено оцінку ефективності функціонування МСП за видами економічної діяльності в цілому по економіці України. Проведено структурне дослідження динаміки інтегрального показника ефективності функціонування МСП в Україні та визначено види економічної діяльності, що здійснювали позитивний та негативний вплив на нього. Доведено, що на показники ефективності функціонування МСП, найбільш негативний вплив чинили показники рентабельності активів та фінансової незалежності.

Ключові слова: мале та середнє підприємництво, оцінка, ефективність, інтегральний показник, види економічної діяльності.

UDC 330.131.5:334.012.64

**A METHODOLOGICAL APPROACH TO ASSESSING THE
PERFORMANCE OF SMALL AND MEDIUM-SIZED
ENTERPRISES IN UKRAINE**

DOI 10.30838/ P.ES.2224. 050718.69.71

Kyzym M., Dr.of Econ.Sc.,**Chechetova-Terashvili T. M., PhD in Economics***Research Centre for Industrial Problems of Development of NAS of Ukraine*

The importance of small and medium-sized enterprises (SMEs) for the socio-economic development of countries indicates the need to assess both the dynamics of their development and their performance. The purpose of the article is to elaborate methodological recommendations for assessing the performance of SMEs in the Ukrainian economy based on the calculation of the integral indicator, which will allow

revealing the most influential types of economic activity and elaborating effective recommendations for the selection of priority directions in stimulating the SME development. A methodological approach to assessing performance of SMEs, which implies a comprehensive assessment and analysis of the indicators of return on enterprises' assets, their liquidity, financial independence, as well as turnover of working capital of SMEs, has been proposed. On the basis of the elaborated approach, the assessment of the performance of SMEs by types of economic activity in whole in the Ukrainian economy has been carried out. A structural study of the dynamics of the integral indicator of SME performance in Ukraine has been conducted, and the types of economic activity that had a positive and negative influence on it have been determined. It has been proved that the performance indicators of SMEs were the most negatively influenced by the indicators of return on assets and financial independence.

Keywords: small and medium-sized enterprises, assessment, performance, integral indicator, types of economic activity.

Актуальність проблеми. Необхідною умовою розвитку країни, забезпечення її конкурентоспроможності та підвищення рівня доходів населення є ефективний розвиток підприємництва.

Мале та середнє підприємництво є одним з найважливіших соціально-економічних інститутів у багатьох розвинених економічних системах. Кількість зайнятих в цьому секторі економіки в розвинених країнах становить від 35% до 70% (з найбільш високими показниками у Японії), а на частку ВВП припадає від 27% до 50% [1]. Отже, мале та середнє підприємництво забезпечує гнучкість і стійкість економічної системи, задовольняючи потреби населення, і виконує важливу соціальну функцію, будучи джерелом доходу та забезпечуючи робочі місця. На думку Афанасьєва В. [2] мале підприємництво є фундаментальною основою формування «середнього класу», так як виконує функцію пом'якшення соціальної напруженості і демократизації ринкових відносин.

Таким чином, важливість малого і середнього підприємництва (МСП) для соціально-економічного розвитку країни вказує на необхідність оцінки динаміки його розвитку та ефективності функціонування.

Аналіз останніх наукових досліджень з досліджуваної проблеми. Проблемам оцінки стану розвитку МСП, оцінки ефективності його функціонування присвячено роботи зарубіжних (А. Басу, П. Друкера, Г. Кіма та інші) та вітчизняних науковців (М. Білошкурського, З. Варналія, І. Лімана, І. Гольдмана, М. Пивоварова, О. Якушевої та

інші). Проте питанням комплексної оцінки ефективності функціонування МСП в Україні в сучасних умовах з метою визначення пріоритетних напрямків його розвитку приділено недостатньо уваги, отже даний напрямок окресленої проблематики потребує подальших ґрунтовних досліджень.

Метою статті є розробка методичного підходу до оцінки ефективності функціонування малого і середнього підприємництва в економіці України на основі розробки інтегрального показника, що дозволить виявити найбільш впливові види економічної діяльності та розробити дієві рекомендації щодо вибору пріоритетних напрямів стимулювання розвитку МСП.

Викладення основного матеріалу дослідження. Як зазначається у дослідженні [3], критерії ефективності в більшості досліджень, присвячених аналізу МСП у країнах світу, сформульовані наступним чином: збільшення кількості малих і середніх підприємств; чисельності зайнятих в малому та середньому бізнесі; розширення бази оподаткування; насичення ринку товарами; активізація діяльності малих та середніх підприємств. Однак ці критерії в більшій мірі слід віднести до результативності, ніж до ефективності, оскільки вони оцінюють розвиток малого підприємництва, не вказуючи на чинники ефективності його функціонування.

Згідно визначення економічного словника: «ефективність (англ. efficiency, effectiveness) – співвідношення між результатами виробничо-господарської діяльності самостійного суб'єкта і використаними для одержання цих результатів матеріальними, трудовими і фінансовими ресурсами (затратами)» [4].

Найбільш широко питання ефективності функціонування підприємництва висвітлено у дослідженнях присвячених вивченню різних аспектів його економічної безпеки. Так у роботах [5; 6] вказується на те, що економічну безпеку підприємництва слід розглядати як такий стан системи його регулювання, і рівня розвитку в державі, за якого дотримуються гарантії захищеності життєво важливих інтересів окремо взятих суб'єктів підприємницької діяльності та підприємництва загалом від внутрішніх і зовнішніх загроз. Рівень економічної безпеки підприємництва включає такі три компоненти:

- 1) наявний рівень економічної незалежності підприємств (щодо ресурсного забезпечення виробничо-господарської та фінансової діяльності, формування необхідної матеріально-технічної бази тощо);
- 2) рівень економічної ефективності функціонування підприємств;
- 3) здатність до подальшого розвитку (збільшення обсягів і поліпшення ефективності фінансово-господарської діяльності, формування раціональної територіально-галузевої структури; підвищення рівня конкурентоспроможності тощо).

Найбільш поширеними показниками оцінки ефективності функціонування МСП серед дослідників даного питання є: обсяг реалізації продукції; інвестицій в основний капітал; величина оборотних активів; величина активів та рівень рентабельності. До показників які в меншій мірі використовуються відносяться: коефіцієнт поточної ліквідності, величина податкових надходжень, питома вага прибуткових підприємств та власний капітал, але вони не є менш важливими.

Однак, більш обґрунтованим є підхід, який запропоновано у роботі [7], автори якої пропонують здійснювати оцінку функціонування підприємств з урахуванням кругообігу в них коштів за наступними етапами: залучення, розміщення та використання.

Виходячи з цієї роботи пропонується його поширити на оцінку ефективності функціонування МСП як в цілому по економіці України, так і за видами економічної діяльності (ВЕД) за допомогою наступної системи показників рис. 1.

*Рис. 1. Методичний підхід до оцінки ефективності функціонування МСП в цілому по економіці України та за ВЕД
Джерело: розроблено авторами на основі [7]*

Як видно з рис. 1 оцінка рівня ефективності функціонування МСП країни включає в себе «Рентабельність активів» – відношення чистого прибутку до величини активів, «Ліквідність активів» – відношення

оборотних активів до поточних зобов'язань, «Фінансову незалежність» – відношення власного капіталу до позикового капіталу та «Оборотність обігових коштів» – відношення обсягу реалізованої продукції (послуг) до оборотних активів. Метою оцінки є визначення рівня ефективності функціонування МСП за досліджуваними ВЕД та їх порівняння з рівнем по економіці України в цілому.

Як і в попередньому дослідженні для розрахунку інтегральних показників рівня ефективності функціонування МСП (I_{EF}) за ВЕД й в цілому по економіці України застосовано агрегування часткових показників простої середньої арифметичного величини.

Розрахунок інтегральних показників рівня ефективності функціонування МСП за ВЕД й в цілому по економіці України (I_{EF}) у 2012 – 2015 рр. [8-11] представлено у табл. 1.

Таблиця 1 – Динаміка інтегральних показників оцінки рівня ефективності функціонування МСП в цілому по економіці України та за ВЕД у 2012 – 2015 рр.

ВЕД	Рік								Зростання (зниження)
	Досягнутий рівень, %				Вище (▲)/нижче (▼) рівня економіки в цілому				
	2012	2013	2014	2015	2012	2013	2014	2015	
Сільське, лісове та рибне господарство	102,0	89,9	80,2	74,0	▲	▲	▲	▲	-28,0
Промисловість	77,1	74,4	64,4	62,0	▲	▲	▲	▲	-15,1
Будівництво	56,1	49,0	46,3	38,6	▼	▼	▼	▼	-17,5
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	71,1	65,6	57,2	59,8	▼	▼	▲	▲	-11,3
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	73,6	67,6	54,8	50,1	▲	▲	▼	▼	-23,5
Інформація та телекомунікації	73,8	73,1	50,2	83,2	▲	▲	▼	▲	9,4
Професійна, наукова та технічна діяльність	62,9	57,8	64,9	55,2	▼	▼	▲	▼	-7,6
Економіка в цілому	73,1	67,2	57,1	56,5	–	–	–	–	-16,6

Джерело: розраховано авторами на основі даних [8-11]

З табл. 1 видно, що рівень ефективності функціонування МСП в цілому по економіці України мав тенденцію до зниження, яке склало -16,6% в аналізованому періоді. У 2015 р. досягнутий рівень ефективності функціонування МСП в цілому по економіці України мав досить низький

рівень – 56,5%. Серед ВЕД у 2015 р., які за рівнем інтегрального показника ефективності функціонування МСП перевищували економіку в цілому були такі: «Інформація та телекомунікації», «Сільське, лісове та рибне господарство», «Промисловість» та «Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів». Три ВЕД «Професійна, наукова та технічна діяльність», «Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність» та «Будівництво» не перевищували досягнутий рівень інтегрального показника ефективності функціонування МСП в цілому по економіці України у 2015 році.

Протягом всього періоду, що аналізувався, лише два ВЕД за рівнем інтегрального показника ефективності функціонування МСП перевищували рівень економіки України в цілому: «Промисловість» та «Сільське, лісове та рибне господарство». Незважаючи на те, що рівень інтегрального показника ефективності функціонування МСП цих ВЕД перевищувала рівень ІЕФ в цілому по економіці, динаміка їх характеризувалася постійним зниженням, що викликало падіння у «Сільському, лісовому та рибному господарстві» на -28,0% (найбільше зниження серед аналізованих ВЕД) та на -15,1% у «Промисловості».

Єдиним ВЕД в країні, рівень інтегрального показника ефективності функціонування МСП якого не перевищував досягнутий рівень ІЕФ в цілому по економіці було «Будівництво». Динаміка розвитку цього ВЕД характеризувалася зниженням рівня з незначним зростанням в останньому році. Серед досліджуваних ВЕД лише один «Інформація та телекомунікації» за період, що аналізувався, показав зростання рівня інтегрального показника ефективності функціонування МСП на 9,4%.

Динаміка рівня інтегральних показників ефективності функціонування МСП таких ВЕД як «Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів», «Професійна, наукова та технічна діяльність» та «Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність» у досліджуваному періоді носила змінний характер й мала зниження відповідно на -11,3%, -7,6% та -23,5%.

На наступному етапі дослідження необхідно дослідити рівень часткових показників ефективності функціонування МСП в цілому по економіці України та за ВЕД.

Розрахунок показника «Рентабельності активів» ($P_{РА}$) ефективності функціонування МСП в цілому по економіці України та за ВЕД у 2012 – 2015 рр. наведено на рис. 2.

Як видно з рис. 2, у 2015 р. досягнутий рівень показника «Рентабельність активів» МСП в цілому по економіці України становив -4,8%. Лише один ВЕД «Сільське, лісове та рибне господарство» у 2015 р. за рівнем показника «Рентабельність активів» МСП перевищував рівень в цілому по економіці й становив 14,0%. Інші ВЕД не перевищували рівня по цьому показнику в цілому по економіці. Найбільш низький рівень показника «Рентабельність активів» мав ВЕД «Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність» який становив у 2015 р. -12,9%. Рівень показника «Рентабельність активів» МСП в цілому по економіці України характеризувався нестабільною динамікою й мав тенденцію до зниження.

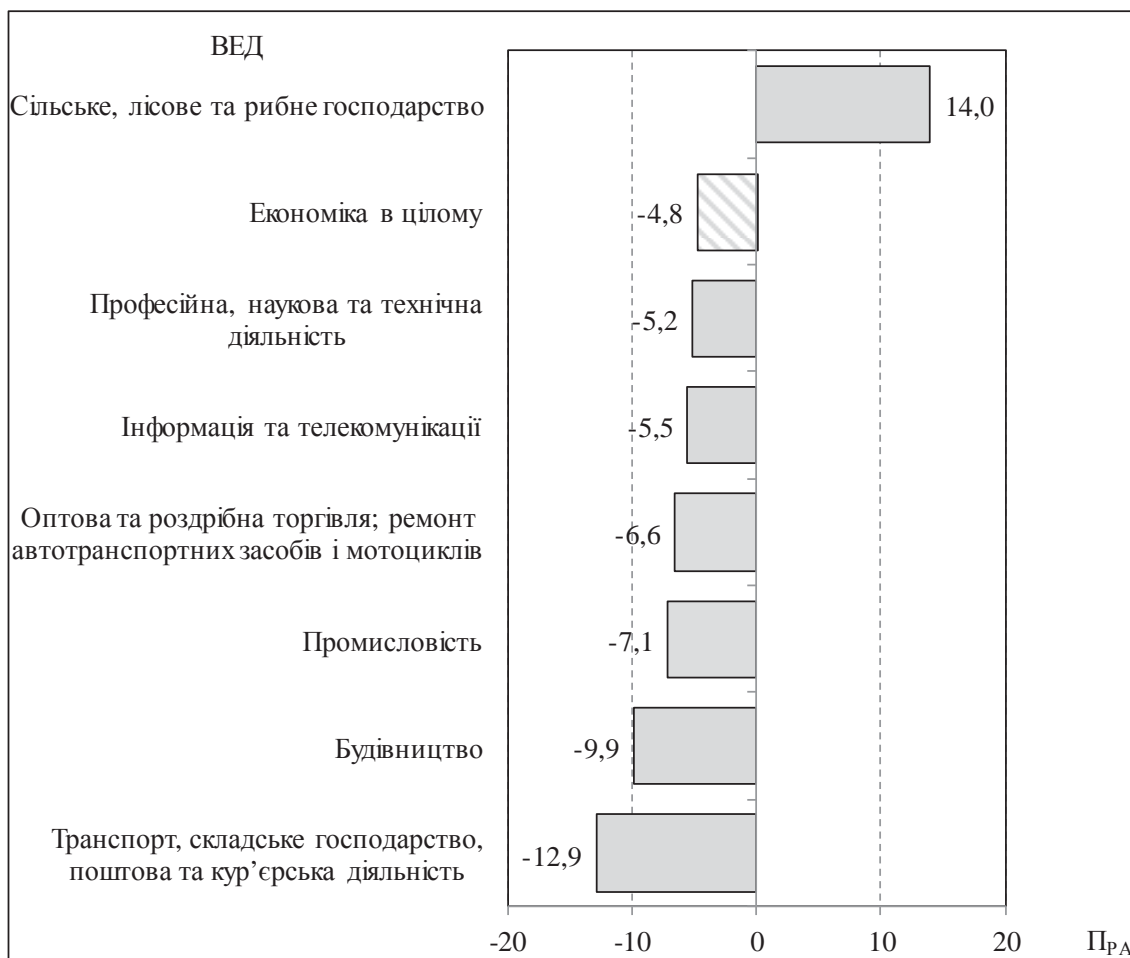

Рис. 2. Показник «Рентабельність активів» ефективності функціонування МСП в економіці України та за ВЕД у 2015 р.

Джерело: розраховано авторами на основі даних [8-11]

За показником «Рентабельність активів» МСП протягом всього періоду, що аналізувався, перевищував рівень економіки України в цілому лише ВЕД «Сільське, лісове та рибне господарство», зростання рівня якого склало 4,8%. Інші ВЕД за рівнем показника «Рентабельність активів» не перевищували рівень економіки України в цілому, за винятком ВЕД «Професійна, наукова та технічна діяльність», рівень якого був нижчим лише у 2015 р.

Найбільше зниження показника «Рентабельність активів» серед ВЕД протягом аналізованого періоду було у «Транспорті, складському господарстві, поштовій та кур'єрській діяльності» й склало -12,8%.

Розрахунок показника «Ліквідність активів» (ПЛА) МСП в цілому по економіці України та за ВЕД у 2012 – 2015 рр. наведено у табл. 2.

З табл. 2 видно, що рівень показника «Ліквідність активів» МСП цілому по економіці України мав тенденцію до зниження, що за аналізований період склав -20,8%. У 2015 р. досягнутий рівень показника «Ліквідність активів» МСП в цілому по економіці України становив 98,7%.

Таблиця 2 – Динаміка показника «Ліквідність активів» ефективності функціонування МСП в цілому по економіці України та за ВЕД у 2012 – 2015 рр.

ВЕД	Рік								Зростання (зниження)
	Досягнутий рівень, %				Вище (▲)/нижче (▼) рівня економіки в цілому				
	2012	2013	2014	2015	2012	2013	2014	2015	
Сільське, лісове та рибне господарство	183,8	171,1	161,2	147,5	▲	▲	▲	▲	-36,4
Промисловість	106,0	103,9	96,7	95,5	▼	▼	▼	▼	-10,5
Будівництво	110,3	105,4	102,4	94,0	▼	▼	▼	▼	-16,3
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	109,2	105,1	97,0	92,9	▼	▼	▼	▼	-16,3
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	85,6	81,7	74,7	71,9	▼	▼	▼	▼	-13,7
Інформація та телекомунікації	108,9	118,4	86,3	93,8	▼	▲	▼	▼	-15,1
Професійна, наукова та технічна діяльність	108,0	105,8	98,7	87,6	▼	▼	▼	▼	-20,4
Економіка в цілому	119,4	114,8	102,9	98,7					-20,8

Джерело: розраховано авторами на основі даних [8-11]

Серед ВЕД у 2015 р., які за рівнем цього показника перевищували економіку в цілому був лише ВЕД «Сільське, лісове та рибне господарство». Інші ВЕД за рівнем показника «Ліквідність активів» не перевищували досягнутий рівень в цілому по економіці України у 2015 році.

Протягом усього періоду, що аналізувався, всі ВЕД за рівнем цього показника мали тенденцію до зниження. Найбільше падіння рівня показника «Ліквідність активів» за аналізований період відбулося у ВЕД «Сільське, лісове та рибне господарство» на -36,4%. Незважаючи на це, ВЕД залишився єдиним, що протягом досліджуваного періоду перевищувала рівень економіки в цілому. Найменшого падіння показника «Ліквідність активів» за період, що аналізувався зазнав ВЕД «Промисловість» – на -10,5%.

Розрахунок рівня елемента «Фінансова незалежність» (ЕФН) інтегральних показників рівня ефективності функціонування МСП в галузях й в цілому по економіці України у 2012 – 2015 рр. показав зниження рівня показника, який за аналізований період склав -28,%. Протягом всього періоду, що аналізувався, лише два ВЕД за рівнем показника «Фінансова незалежність» МСП перевищували рівень в цілому по економіці: «Сільське, лісове та рибне господарство», незважаючи на найбільше зниження рівня (53,1%) та «Професійна, наукова та технічна діяльність» зростання рівня якої склало 12,1%. Такі ВЕД як «Промисловість», «Будівництво», «Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів» та «Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність» за рівнем показника «Фінансова незалежність» не перевищували рівень в цілому по економіці й мали тенденцію до зниження яке склало відповідно -26,8%, -20,7%, -15,9% та -45,2. Динаміка показника «Фінансова незалежність» ВЕД «Інформація та телекомунікації» у період, що аналізувався, носила змінний характер із значним зростанням в останньому році, й взагалі зростання на 65,3%, що було найвищим серед досліджуваних ВЕД.

Аналіз рівня елемента «Оборотність обігових коштів» (ЕОК) інтегральних показників рівня ефективності функціонування МСП в галузях й в цілому по економіці України у 2012 – 2015 рр. показав, що в цілому по економіці України він мав тенденцію до зниження, й за аналізований період склав -11,9%.

По всіх ВЕД також спостерігалася тенденція до зниження рівня показника «Оборотність обігових коштів» МСП, найбільше зниження рівня відбулося у ВЕД «Сільське, лісове та рибне господарство» на 27,4%. Серед ВЕД, які перевищували рівень цього показника в цілому по економіці протягом аналізованого періоду були такі: «Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів», «Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність», «Промисловість» та «Інформація та телекомунікації». Не перевищували рівень показника «Оборотність обігових коштів» по економіці в цілому протягом періоду, що аналізувався, такі ВЕД: «Професійна, наукова та технічна діяльність», «Будівництво» та «Сільське, лісове та рибне господарство».

Висновки. Таким чином, запропонований методичний підхід дозволив оцінити ефективності функціонування МСП за ВЕД й в цілому по економіці України.

Проведене структурне дослідження динаміки інтегрального показника ефективності функціонування МСП економіки України в цілому та за ВЕД у 2012 – 2015 рр. показало, що у великій мірі на його рівень позитивно впливали ВЕД «Сільське, лісове та рибне господарство», «Промисловість» та «Інформація та телекомунікації», а максимально негативний вплив вчинив ВЕД «Будівництво». Серед показників ефективності функціонування МСП економіки в цілому та за ВЕД найбільш негативний вплив на їх рівень чинили показники «Рентабельність активів» та «Фінансова незалежність».

Для більш детальної ідентифікації проблем, що виявлені у динаміці розвитку рівня ефективності функціонування МСП України в подальших дослідженнях необхідно розробити методичні рекомендації щодо діагностики проблем розвитку МСП в Україні, що дасть можливість визначити причин їх виникнення та шляхи нівелювання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Балдина Ю.А. Роль и место субъектов малого и среднего предпринимательства в современных экономических условиях // Вестник удмуртского университета. 2016. Т. 26, Вып. 4. С. 7-10
2. Афанасьев В. Малый бизнес: проблемы становления // Российский экономический журнал. 1993. № 2. С. 59-66.

3. MSME Country indicators. SME Finance Forum. – URL: <http://www.smefinanceforum.org>.
4. Осовська Г. В., Юшкевич О. О., Завадський, Й. С. Економічний словник. К.: Кондор, 2007. 358 с.
5. Економічна безпека / [З.С. Варналій, П.В. Мельник, Л.Л. Тарангул та ін.]; за ред. д-ра екон. наук, проф. З.С. Варналія. К.: Знання, 2009. 647 с.
6. Васильців Т. Г. Економічна безпека підприємництва України: стратегія та механізми зміцнення: Монографія. Львів : Арал, 2008. 384 с.
7. Оцінка і діагностика фінансової стійкості підприємства : Монографія / [М. О. Кизим, В. А. Забродський, В. А. Зінченко, Ю. С. Копчак]. Х.: ВД «ІНЖЕК», 2003. 144 с.
8. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
9. Аналіз статистичних показників розвитку підприємництва в Україні у 2015 році. URL: <http://platforma-msb.org/analiz-statystychnyh-pokaznykiv-rozvytku-pidpryyemnytstva-v-ukrayini-u-2015-rotsi/>
10. Основні структурні показники діяльності суб'єктів господарювання. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2012/fin/osp/osp_u/osp_u.htm.
11. Статистичний збірник «Діяльність суб'єктів великого, середнього, малого та мікропідприємництва, 2015. К., 2016. 513 с.